

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2014. Цей переклад підготовлено на замовлення і за підтримки Цільового фонду «Права людини» Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є зобов'язальним для Суду. Див. додатково повний текст повідомлення про авторські права в кінці цього документа.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2014. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

ДРУГА СЕКЦІЯ

**СПРАВА «MAGYAR KERESZTÉNY MENNONITA EGYHÁZ TA
ІНШІ ПРОТИ УГОРЩИНИ»**

*(Заяви №№ 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12,
41553/12, 54977/12 і 56581/12)*

РІШЕННЯ
(по суті)
[Витяги]

СТРАСБУРГ

8 квітня 2014 року

Це рішення стане остаточним відповідно до умов пункту 2 статті 44 Конвенції. Текст рішення може зазнати редакційної правки.

У справі «Magyar Keresztény Mennonita Egyház та інші проти Угорщини»

Європейський суд з прав людини (Друга секція), засідаючи палатою, до складу якої увійшли:

Guido Raimondi, *голова*,

Işıl Karakaş,

András Sajó,

Nebojša Vučinić,

Helen Keller,

Egidijus Kūris,

Robert Spano, *судді*,

та Stanley Naismith, *секретар секції*,

після наради за зачиненими дверима 18 лютого 2014 року,
виносить таке рішення, ухвалене того самого дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за дев'ятьма заявами (№№ 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 і 56581/12) проти Угорської Республіки, поданими до Суду на підставі статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) кількома релігійними громадами, які, як стверджується, здійснюють діяльність в Угорщині, їхніми священнослужителями та членами 16 листопада 2011 року, 3 і 24 квітня, 25 і 28 червня, та 19 і 29 серпня 2012 року, відповідно.

2. Заявників представляли адвокати – пан D. Karsai (заяви №№ 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12 і 56581/12), який практикує у Будапешті, пан L. Baltay (заява № 41553/12), який практикує у Дьялі (Gyál) та пан Cs. Tordai (заява № 54977/12), який практикує у Будапешті.

Уряд Угорщини (далі – Уряд) представляв його Уповноважений – пан Z. Tallódi, з Міністерства державної служби і юстиції.

3. Посилаючись на статтю 11, взяту у поєднанні зі статтями 9 і 14 Конвенції, заявники стверджували, що виключення їх з реєстру та здійснена в дискреційний спосіб перереєстрація церков становлять порушення їхнього права на свободу релігії і мають дискримінаційний характер. З посиланням на статті 6 і 13 вони стверджували, що відповідна процедура є несправедливою і не забезпечує ефективного засобу юридичного захисту. Деякі із заявників також стверджували про порушення статті 1 Першого протоколу, яке відбулося у зв'язку з тим, що внаслідок втрати ними статусу церков вони втратили можливість одержувати державні субсидії.

4. Уряд було повідомлено про цю заяву 27 вересня 2012 року.

5. Що стосується заяви № 41463/12, то Уряд Сполученого Королівства не скористався своїм правом, передбаченим пунктом 1 статті 36 Конвенції, подати письмові зауваження щодо справи.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6. Заявниками є релігійні громади та фізичні особи. Громади, про які йдеться, із самого початку законно існували і здійснювали свою діяльність в Угорщині як церкви, зареєстровані компетентним судом відповідно до закону № IV від 1990 року (далі – закон про церкви від 1990 року).

(...)

16. За винятком визнаних церков, зазначених у додатку до закону про церкви від 2011 року, всі інші релігійні громади, раніше зареєстровані як церкви, втратили статус церков, але надалі могли здійснювати свою діяльність як об'єднання. У разі, якщо релігійна громада мала намір й далі функціонувати як церква, вона повинна була звернутися до Парламенту із заявою про визнання за нею такого статусу.

17. У рішенні № 6/2013 (III.1.) Конституційний суд визнав деякі положення закону про церкви від 2011 року неконституційними і скасував їх рішенням із зворотною силою.

Тим часом кілька заявників звернулися з проханнями доручити відповідному міністрові зареєструвати їх як церкви; але в цьому їм було відмовлено з огляду на закон про церкви від 2011 року, який – незважаючи на рішення Конституційного суду – не дозволяв провести таку реєстрацію.

18. Після винесення рішення Конституційним судом кілька заявників звернулися до Державної податкової і митної служби з проханням про повторне призначення номера, необхідного для залишення за ними права на отримання одного відсотку податку на доходи, який платники податків могли жертвувати на потреби церков. Державна податкова і митна служба призупинила відповідне провадження і запропонувала заявникам ініціювати в Парламенті процедуру для набуття ними офіційного визнання. За твердженням заявників, це було додатковим свідченням ігнорування рішення Конституційного суду.

19. Ряд заявників відновили свій статус церков відповідно до рішення Конституційного суду.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Огляд змін у відповідному законодавстві

20. У період з 12 лютого 1990 року до 31 грудня 2011 року релігійна діяльність регулювалася законом № IV 1990 року (далі – закон про церкви від 1990 року), згідно з яким релігійна громада, що налічувала понад сто членів, вважалася церквою.

21. 1 січня 2012 року закон про церкви від 1990 року замінили законом № CCVI від 2011 року (далі – закон про церкви від 2011 року). Згідно з новим законом релігійні громади могли існувати або як церкви, або як об'єднання, що здійснюють релігійну діяльність (за термінологією Конституційного суду – як «релігійні об'єднання»). Як церкви визначалися лише суб'єкти, зазначені у додатку до закону про церкви від 2011 року та віднесені до категорії церков Парламентом з дотриманням певних умов, спочатку – до 29 лютого 2012 року. Таке регулювання забезпечувалося конституційним положенням – пунктом 1 статті 21 Перехідних положень Основного Закону, який наділяв Парламент повноваженням встановлювати у відповідному органічному законі, які церкви є визнаними, і визначати критерії, за якими інші церкви можуть отримати такий статус у майбутньому. Церкви, зареєстровані як такі раніше, могли бути, на їхнє клопотання, перетворені в об'єднання і здійснювати свою діяльність у такому статусі; однак згідно з новими правилами вони не мали права на бюджетні субсидії. Спочатку (згідно із законом про церкви від 1990 року) налічувалося 406 зареєстрованих церков, тоді як у додатку до закону про церкви від 2011 року було зазначено лише чотирнадцять. У додатку, що був чинним на 1 березня 2012 року, загалом зазначено тридцять дві церкви: двадцять сім – церкви як такі, решта – церковні союзи. За інформацією, оприлюдненою податковими органами, не всі з цих тридцяти двох церков є тими тридцяти двома церквами, що користуються найбільшою підтримкою, якщо критерієм такої підтримки вважати кількість платників податків, які здійснюють добровільні пожертвування на їхню користь у вигляді податкових відрахувань.

28 грудня 2012 року Конституційний суд скасував ряд правових норм, серед яких були зазначені норми Перехідних положень Основного Закону, які наділяли Парламент повноваженням визначати, які церкви є визнаними. 26 лютого 2013 року він також скасував положення закону про церкви від 2011 року, унаслідок дії яких заявники втратили свій статус церков.

22. Частково у зв'язку зі згаданими вище рішеннями Конституційного суду повноваження Парламенту з надання спеціального церковного статусу знову було закріплено в самому

Основному Законі, що, зокрема, було здійснено шляхом внесення до нього Четвертої поправки, яка набрала чинності 1 квітня 2013 року. Нею запроваджено поняття «церкви» та «інших організацій, що здійснюють релігійну діяльність»; при цьому церкви визначаються як організації, з якими держава співпрацює заради досягнення суспільних цілей і які держава визнає як такі. Крім того, згідно з положеннями закону про церкви від 2011 року з внесеними до нього змінами, що набрали чинності 1 серпня 2013 року, так само використовується й термін «релігійні громади»; цей термін охоплює «офіційні церкви» (*bevett egyház*), а також «організації, що здійснюють релігійну діяльність» (*vallási tevékenységet végző szervezet*). Однак всі ці суб'єкти мають право використовувати у своїх назвах слово «церква» (*egyház*).

23. Згідно з чинними положеннями для отримання статусу «офіційної церкви» релігійна громада повинна довести, що вона існує сто років на міжнародному рівні або що як організація здійснює діяльність в Угорщині протягом двадцяти років, а також, що її члени складають принаймні 0,1 відсотка населення країни. Крім того, вона повинна довести, що має намір і здатність здійснювати довгострокову співпрацю з державою заради досягнення суспільно значущих цілей. З іншого боку, група фізичних осіб може стати «організацією, що здійснює релігійну діяльність», якщо вона налічує щонайменше десять членів і зареєстрована як така судом.

24. П'ята поправка до Основного Закону (яка набрала чинності 1 жовтня 2013 року) мала на меті надати – також і на конституційному рівні – особливого значення праву кожного створювати особливі юридичні суб'єкти («релігійні громади»), призначені для здійснення релігійної діяльності, а також праву держави наділяти деякі з таких громад статусом «офіційних церков» і співпрацювати з ними заради досягнення суспільних цілей. Для відображення однакового підходу до «[офіційних] церков» та «інших організацій, що здійснюють релігійну діяльність», у питаннях забезпечення свободи релігії ці терміни у всьому тексті Основного Закону замінені загальним терміном «релігійні громади».

Однак чинні на сьогодні норми угорського законодавства встановлюють для офіційних церков пільговий режим діяльності – зокрема, у сфері оподаткування та субсидій. Зокрема, лише офіційні церкви мають право отримувати від громадян пожертви в розмірі одного відсотка від податку на їхні доходи та відповідні державні субсидії. Крім того, у рішенні № 6/2013 (III.1.) Конституційний суд визначив кілька видів діяльності (див. пункти 158 - 167 зазначеного рішення в пункті 34 нижче), навівши неповний їх перелік, які, як це передбачено законодавцем, здійснюються за юридичної, економічної, фінансової та практичної підтримки, якщо це стосується офіційних церков, а не інших релігійних громад; зокрема, мають підтримуватися

заходи у сфері релігійної освіти, конфесійні заходи в рамках державних установ, заходи з утримання кладовищ, у тому числі релігійні обряди при похованні, видання релігійних друкованих матеріалів та виробництво й реалізація предметів релігійного культу.

Незважаючи на те, що заявники номінально відновили свій правовий статус, вони позбавлені можливості користуватися таким пільговим режимом, який доступний лише для офіційних церков.

(...)

ЩОДО ПРАВА

(...)

I. СКАРГИ НА ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 9 ТА 11 КОНВЕНЦІЇ

44. Посилаючись на статтю 11, взяту у поєднанні зі статтею 9, заявники скаржилися, що внаслідок виключення їх з реєстру та здійсненої у дискреційний спосіб перереєстрації церков відбулося порушення їхнього права на свободу релігії та їхнього права на свободу об'єднання.

45. Суд зазначає, що в нещодавно розглянутій ним справі з аналогічною по суті скаргою, яка стосувалася відмови перереєструвати релігійну організацію, він ухвалив рішення з точки зору статті 11 Конвенції, взятої у поєднанні зі статтею 9 (див. рішення у справі «Московське відділення Армії порятунку проти Росії» (*Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia*), № 72881/01, §§ 74 і 75, ECHR 2006-XI). Суд вважає за доцільне застосувати такий самий підхід у справі, що розглядається.

46. Стаття 9 передбачає:

«1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Стаття 11 передбачає:

«1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (...)».

47. Уряд оспарював цей аргумент.
(...)

В. Щодо суті

1. Доводи сторін

а) Уряд

57. Уряд доводив, що оскаржувані дії і заходи не становлять втручання у право заявників на свободу релігії та в їхнє право на свободу об'єднання.

58. По-перше, він зазначив, що визнання як церкви відповідно до закону про церкви від 2011 року не зачіпає тих чи інших прав, пов'язаних зі свободою релігії, а саме права на свободу совісті та релігії, права сповідувати свою релігію спільно з іншими, права на свободу від дискримінації на основі релігії чи переконань, права батьків забезпечувати освіту відповідно до своїх власних переконань, права на свободу релігії у сфері освіти, соціальної допомоги, догляду за дітьми і в пенітенціарних установах, права на свободу поширювати релігійні переконання через засоби масової інформації, а також права на захист особистої інформації про свою релігію. Усупереч твердженням заявників, ці права, які є невід'ємними складовими свободи релігії, не є такими, що закріплені лише за визнаними церквами та їхніми членами.

59. По-друге, Уряд доводив, що, на відміну від інших справ, розглянутих Судом раніше – зокрема, на відміну від справи «Московське відділення Армії порятунку проти Росії» (див. згадану справу, §§ 96-97), питання про наявність у організацій-заявників статусу юридичних осіб в їхніх заявах не порушується. Заявники не заперечують того факту, що їх не позбавили статусу юридичних осіб. Їх не ліквідовували, і статус юридичних осіб було повністю збережено за ними. Внаслідок дії закону вони набули іншої форми правосуб'єктності без будь-якої перерви в часі. Отже, у зв'язку з цим також не було ніякого втручання у права заявників, передбачені статтями 9 і 11.

60. Уряд також стверджував, що свобода сповідувати свою релігію або переконання за статтею 9 не означає, що організації-заявники чи їхні члени повинні мати право на отримання додаткового фінансування з державного бюджету. Вона також не передбачає права на отримання

державних субсидій, що виділяються церквам як таким. Таким чином, втрату можливості отримувати такі субсидії не можна вважати втручанням у права заявників, передбачені статтею 9 Конвенції.

61. Уряд також стверджував, що навіть у разі, якщо оскаржуваний закон про церкви від 2011 року можна було б розглядати як втручання у права, таке втручання було передбачене законом, ухваленим більшістю у дві третини голосів депутатів Парламенту. Конституційний суд не погодився з аргументом заявників про те, що закон про церкви від 2011 року є недійсним відповідно до публічного права. Ті з положень закону про церкви від 2011 року, які були визнані неконституційними, не позначилися на ситуації заявників, тоді як положення, оскаржувані заявниками, не були оголошені неконституційними.

62. Крім того, стверджуване втручання служило легітимній меті – забезпечувало охорону публічного порядку та захист прав і свобод інших осіб. Після набрання чинності законом № CXXXVI від 1996 року про використання встановленої суми податку на доходи фізичних осіб відповідно до інструкцій платника податків та Договору з Ватиканом від 1997 року, який регулює питання державного фінансування церковної діяльності, закон про церкви від 1990 року несподівано став підґрунтям для зловживань, запобігти яким було неможливо у правовому контексті, створеному Конституцією 1989 року. Новий закон було прийнято для того, щоб покласти край існуванню так званого «церковного бізнесу», при якому церкви створювалися з єдиною метою отримання державних субсидій для забезпечення діяльності закладів у сфері соціальної допомоги чи освіти, або навіть для особистої вигоди, тоді як будь-якої релігійної діяльності як такої не здійснювалося. Наприкінці 2011 року в Угорщині налічувалося (всупереч здоровому глузду) аж 406 зареєстрованих церков. У зв'язку зі скороченням бюджетних ресурсів держави та відповідним зменшенням ресурсів, які виділялися організаціям, що справді здійснювали релігійну діяльність, виникла нагальна суспільна потреба покласти край зловживанням з церковними субсидіями.

63. Крім того, здійснювана реформа загальної системи фінансування соціальних та освітніх закладів також вимагала зміни системи державного фінансування таких закладів, що перебували в управлінні релігійних громад. Тому існувала нагальна суспільна потреба змінити норми щодо реєстрації церков.

64. При збереженні чинності принципу невтручання держави у самовизначення релігійних громад у теологічному сенсі поняття релігійної діяльності в законі про церкви від 2011 року було визначено в цілях визнання церков як учасників системи відносин між державою і церквою виключно з правової точки зору. Законодавчий орган Угорщини запровадив дворівневий підхід до релігійних громад зі

статусом юридичних осіб, аналогічний тому, що існує в ряді європейських держав. Релігійні громади, які самі визначили себе як такі, могли здійснювати діяльність як об'єднання відповідно до статей 9 і 11 Конвенції, тоді як релігійні громади, які мали намір налагодити особливі відносини з державою і брати участь у здійсненні її соціальних функцій, повинні були пройти перевірку органами влади з метою оцінки характеру їхньої діяльності.

65. Уряд стверджував, що такий підхід відповідає практиці органів Конвенції і, зокрема, рішенням у справах, в яких при визначенні «релігії» для цілей реєстрації Суд виходив з позиції національних органів (Уряд послався на рішення у справі *«Kimlya ta inshi проти Росії»*, №№ 76836/01 і 32782/03, § 79, ECHR 2009). Отже, визначення релігійної діяльності в законі про церкви від 2011 року та оцінка релігійного характеру організації органами державної влади не суперечить статті 9 Конвенції. Закон про церкви від 2011 року відповідає принципу дотримання нейтралітету і безсторонності, оскільки не вимагає керуватися певними критеріями якогось конкретного віросповідання і спроможний забезпечити визнання цілого ряду церков, що представляють широкий спектр релігій і релігійних переконань.

66. Той факт, що організація раніше вже була зареєстрована в Угорщині як церква, не можна вважати вирішальним фактором для визнання органами влади релігійного характеру такої організації, оскільки при реєстрації її як церкви відповідно до закону про церкви від 1990 року органи влади керувалися виключно тим, як цю організацію визначали її засновники, тоді як відповідної детальної оцінки не проводилося. Вимоги з проведення такої оцінки були запроваджені лише законом про церкви від 2011 року, і це було зроблено з метою запобігання зловживанням, які стали наслідком надання надмірної ваги такому самовизначенню. У рішенні № 6/2013 (III.1.) Конституційний суд навів приклади того, як судові органи, уповноважені з питань церковної реєстрації згідно із законом про церкви від 1990 року, проводили перевірку релігійного характеру діяльності, передбаченої статутами церков, які самі визначили себе як такі і подали заявки на реєстрацію; однак така перевірка не була системною і було відсутнім юридичне визначення релігії та релігійної діяльності; отже, судова практика в цій сфері була неоднозначною. І лише у цьому рішенні Конституційний суд чітко встановив, що – всупереч скаргам заявників – органам державної влади не заборонено перевіряти, чи мають заявлені переконання та реальні дії майбутньої чи існуючої церкви справді релігійний характер. Водночас Конституційний суд визнав, що при здійсненні органами державної влади такого повноваження мають забезпечуватися додаткові процесуальні гарантії.

67. Уряд стверджував, що, всупереч висновкам Конституційного суду про нестачу процесуальних гарантій, детальна оцінка релігійного характеру діяльності організації проводиться з дотриманням нейтралітету і безсторонності відповідно до закону про церкви від 2011 року. Спочатку законодавчий орган розраховував на те, що аналогічно до процедури визнання національних меншин він отримає неупереджений висновок незалежної установи – Угорської академії наук. Після того, як академія відмовилася надати йому свій висновок щодо відповідних питань, парламентський комітет у справах релігії вирішив звернутися за рекомендаціями до інших незалежних і заслуговуючих на довіру експертів і при оцінці релігійного характеру вчення претендента на статус церкви виходити з того, чи має він міжнародне визнання. З огляду на те, що врахування європейського консенсусу Суд також вважає керівним принципом при визначенні релігії, такий підхід органів влади Угорщини не можна вважати необґрунтованим або таким, що виходить за межі їхнього поля розсуду.

68. Що стосується пропорційності заходів, застосованих з метою досягнення зазначених вище цілей, то, на думку Уряду, метод «перереєстрації», передбачений законом про церкви від 2011 року, був найменш обмежувальним з можливих заходів і, отже, пропорційним до поставленої мети. Він не покладав на релігійні організації непропорційний тягар: для збереження свого статусу юридичних осіб вони повинні були лише подати просту заяву про намір продовжувати свою релігійну діяльність і внести незначні поправки до своїх статутів. За ними також залишили право відновити свій статус церков шляхом проходження простої процедури визнання Парламентом.

b) Заявники

69. Заявники стверджували, що позбавлення їх належного церковного статусу внаслідок прийняття закону про церкви від 2011 року становить втручання в їхнє право на свободу релігії. Для належного функціонування релігійні громади повинні мати певний і відповідний правовий статус, тобто в юридичному сенсі – статус церков. В Угорщині з 1990 року релігійні громади мали достатні можливості зареєструватися як церкви, і заявники справді користувалися таким статусом. Той факт, що 1 січня 2012 року переважна більшість церков (у тому числі заявники) втратили свій належний церковний статус і були змушені або перетворитися на звичайні громадські об'єднання, або припинити своє легальне існування, свідчить про те, що мало місце втручання в їхнє право на свободу релігії, особливо з огляду на те, що внаслідок втраченого церковного статусу вони втратили можливість користуватися пільгами, які допомагали їм здійснювати свою релігійну діяльність.

Через те, що відтепер ці пільги гарантуються лише церквам, які набули визнання Парламентом, вони опинилися у становищі, значною мірою невідповідному по відношенню до таких церков.

70. Заявники доводили, що право членів громади на свободу релігії включає їхнє право сподіватися, що їм надаватимуть можливість вільно об'єднуватися, не зазнаючи свавільного втручання з боку держави. Отже, державі заборонено свавільно регулювати державно-церковні відносини; будь-яке втручання у цю сферу має бути передбачене законом, служити легітимній меті і бути необхідним у демократичному суспільстві. Вимоги стосовно реєстрації церков мають бути об'єктивними й розумними, оскільки у цьому питанні держава зобов'язана дотримуватися нейтралітету і безсторонності. Таким чином, якщо релігійна громада виконала вимоги законодавства, вона повинна мати право на реєстрацію її як церкви, і при здійсненні процедури реєстрації мають забезпечуватися гарантії справедливості.

71. Але умови та правила їхньої перереєстрації як церков стали не лише суворішими у порівнянні з тими, що передбачалися законом про церкви від 1990 року, але також непомірно обтяжливими й несправедливими, що дає Парламенту можливість, керуючись політичними мотивами, свавільно перешкоджати їхнім спробам перереєструватися.

72. Що стосується вимоги про доведення факту багаторічного існування організації, то заявники, хоча й погодилися з тим, що вона є об'єктивною, все-таки стверджували, що такий критерій є несправедливим. Вони наголосили, що комуністичний режим припинив своє існування в Угорщині трохи більше двадцяти років тому. До того часу нові релігійні рухи майже не мали будь-якої можливості становлення та існування у країні. Отже, переваги набуття статусу «церкви» були недоступні для практично всіх нових релігійних рухів, що становило порушення статті 9.

73. Крім того, передбачені законом про церкви від 2011 року критерії є також менш об'єктивними; зокрема, такою є вимога про те, що діяльність релігійної громади не повинна становити загрозу національній безпеці і що її принципи не повинні порушувати право на здоров'я, захист життя і людської гідності. Подані заявниками заявки на перереєстрацію були відхилені, хоча не було жодних доказів того, що ці громади становлять загрозу для держави чи публічного порядку.

74. На підставі викладеного вище заявники наголосили, що згідно із законом про церкви від 2011 року релігійній громаді можуть відмовити в реєстрації, навіть якщо вона відповідає встановленим об'єктивним критеріям, і що це є ознакою існуючого свавілля.

2. Оцінка Суду

а) Загальні принципи

75. Суд повторює, що закріплена у статті 9 свобода думки, совісті та релігії є однією з підвалин «демократичного суспільства» у значенні Конвенції. Хоча релігійна свобода є передусім справою совісті кожної окремої людини, вона також означає право людини на свободу «сповідувати [свою] релігію» одноособово і приватно або спільно з іншими, прилюдно та у колі своїх одновірців. Свідчення словом і ділом нерозривно пов'язано з існуванням релігійних переконань (див. рішення у справі *«Kokkinakis проти Греції»* від 25 травня 1993 року, § 31, серія А, № 260, а також *«Buscarini та інші проти Сан-Марино»* [ВП], № 24645/94, § 34, ECHR 1999-I).

76. Суд не вважає за необхідне абстрактно вирішувати питання про те, чи становлять дії з офіційної реєстрації релігійних громад втручання у права, гарантовані статтею 9 Конвенції. Однак він наголошує, що при здійсненні своїх повноважень з регулювання відносин у сфері релігійної свободи та у своїх стосунках з різними релігіями, конфесіями та переконаннями держава зобов'язана дотримуватися нейтралітету і безсторонності (див. рішення у справі *«Церква Бессарабської митрополії та інші проти Молдови» (Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova)* [№ 45701/99, ECHR 2001-XII], § 116, і *«Релігійна громада Свідків Єгови та інші проти Австрії» (Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria)* [№ 40825/98, від 31 липня 2008 року], § 97). Факти, що свідчать про недотримання органами влади нейтралітету при здійсненні своїх повноважень у цій сфері, мають спонукати до висновку, що мало місце втручання держави у право віруючих на свободу сповідувати свою релігію у значенні статті 9 Конвенції. Суд нагадує, що, за винятком досить виняткових випадків, право на свободу релігії, гарантоване Конвенцією, виключає можливість визначення державою на свій розсуд, чи є легітимними релігійні переконання або способи їх вираження (див. рішення у справі *«Hasan та Chaush [проти Болгарії]»* [ВП], № 30985/96, ECHR 2000-XI], §§ 77-78). Отже, як Суд визначив у своїй практиці, обов'язок держави з дотримання нейтралітету і безсторонності не сумісний з повноваженнями з визначення державою легітимності релігійних переконань (див. згадане вище рішення у справі *«Церква Бессарабської митрополії та інші проти Молдови»*, § 123).

77. У цьому контексті статтю 9 слід тлумачити з урахуванням статті 11 Конвенції, яка передбачає гарантії проти безпідставного втручання держави в діяльність об'єднань. У зв'язку з цим Суд повторює висновки, яких він дійшов у справі *Hasan та Chaush* (див. згадане вище рішення у справі *«Hasan та Chaush проти Болгарії»*, § 62):

«Суд нагадує, що релігійні громади традиційно і повсюдно існують у формі організованих структур. Вони дотримуються правил, які їхні послідовники здебільшого розглядають як такі, що мають божественне походження. Релігійні обряди мають для віруючих певний зміст і священне значення, якщо їх проводять відповідно до цих правил уповноважені на це священнослужителі. Особисті якості цих священнослужителів є, безперечно, значущими для кожного члена громади. Таким чином, участь у житті громади є сповіданням своєї релігії, яке гарантує стаття 9 Конвенції.

Якщо предметом розгляду є організація релігійної громади, стаття 9 Конвенції має тлумачитися з урахуванням статті 11, яка передбачає гарантії проти безпідставного втручання держави в діяльність об'єднань. З цієї точки зору право віруючих на свободу релігії включає їхнє право сподіватися, що громаді надаватиметься можливість функціонувати мирно, не зазнаючи свавільного втручання з боку держави. Насправді, автономне існування релігійних громад є невід'ємною умовою забезпечення плюралізму в демократичному суспільстві і, отже, лежить в основі захисту, передбаченого статтею 9. Це безпосередньо стосується не лише організації громади як такої, а й ефективного здійснення права на свободу релігії усіма її активними членами. Якби організаційне життя громади не було захищене статтею 9 Конвенції, всі інші аспекти права людини на свободу релігії виявилися би вразливими».

78. Суд також повторює, що можливість створення юридичної особи для здійснення колективних дій у сфері спільних інтересів є одним з найважливіших аспектів права на свободу об'єднання, за відсутності якого таке право було б позбавлене будь-якого сенсу. Суд послідовно наголошує, що відмова національних органів влади надати об'єднанню фізичних осіб статус юридичної особи становить втручання у здійснення заявниками свого права на свободу об'єднання (див. рішення у справі *«Gorzelik та інші проти Польщі»* [ВП], № 44158/98, § 52 et passim, ECHR 2004-I, а також рішення у справі *«Sidiropoulos та інші проти Греції»* від 10 липня 1998 року, § 31 et passim, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-IV). Держава має право переконатися, що мета та діяльність об'єднання відповідають нормам законодавства, але така перевірка має проводитися нею у спосіб, який не суперечить її зобов'язанням за Конвенцією і підлягає контролю з боку органів Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *«Sidiropoulos та інші проти Греції»*, § 40). У справах, що стосувалися організації релігійної громади, відмову визнати її Суд також розцінював як втручання у право заявників на свободу релігії, передбачене статтею 9 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *«Церква Бессарабської митрополії та інші проти Молдови»*, § 105).

79. Повноваження держави із захисту своїх інститутів і громадян від об'єднань, які можуть становити для них загрозу, мають використовуватися обережно, оскільки винятки з принципу свободи об'єднання підлягають вузькому тлумаченню, і обмеження такої свободи можуть ґрунтуватися лише на переконливих та вагомих підставах. Необхідно, щоб «втручання» відповідало «нагальній

суспільній потребі»; таким чином, поняття «необхідний» не має тієї гнучкості, яку мають поняття «корисний» чи «бажаний» (див. згадане вище рішення у справі «*Gorzelik та інші проти Польщі*», §§ 94-95, з додатковими посиланнями).

80. При здійсненні Судом своєї контрольної функції його завдання полягає не в підміні позиції відповідних національних органів своєю власною позицією, а у критичному аналізі рішень, винесених ними при реалізації своїх дискреційних повноважень. Це не означає, що Суд має обмежитися з'ясуванням того, чи здійснила держава-відповідач свої дискреційні повноваження обґрунтовано, ретельно й добросовісно; він повинен оцінити оскаржуване втручання з урахуванням усієї справи в цілому і визначити, чи було воно «пропорційним до поставленої легітимної мети» і чи були підстави, якими його мотивували національні органи, «доречними і достатніми». При цьому Суд має переконатися, що застосовані національними органами критерії відповідають принципам, закріпленим у Конвенції, а також, що винесені ними рішення ґрунтуються на належній оцінці відповідних фактів (див. рішення у справі «*Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини*» (*United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*) від 30 січня 1998 року, § 47, *Reports* 1998-I, і «*Комуністична Група та Унгеріану проти Румунії*» (*Partidul Comunistilor (Nepeceristi) and Ungureanu v. Romania*), № 46626/99, § 49, ECHR 2005-I (витяги)).

б) Застосування цих принципів у справі, що розглядається

і) Чи мало місце втручання

81. Суд зауважує, що громади, про які йдеться, законно існували і здійснювали свою діяльність в Угорщині як церкви, зареєстровані компетентним судом відповідно до закону від 1990 року. Законом про церкви від 2011 року статус всіх раніше зареєстрованих церков, за винятком згаданих визнаних церков, зазначених у додатку до закону від 2011 року, було змінено на статус об'єднань. У разі, якщо релігійна громада мала намір й далі функціонувати як церква, вона повинна була звернутися до Парламенту із заявою про визнання за нею такого статусу.

82. Суд вже визнав у двох попередніх справах (див. згадане вище рішення у справі «*Московське відділення Армії порятунку проти Росії*», § 67, і рішення у справі «*Церква саєнтології м. Москви проти Росії*» (*Church of Scientology Moscow v. Russia*), № 18147/02, § 78, від 5 квітня 2007 року), що відмова в перереєстрації свідчить про втручання у право релігійної організації на свободу об'єднання, а також в її право на свободу релігії.

83. Суд вважає, що захід, про який йдеться у цій справі, фактично означав виключення заявників з реєстру церков і становив втручання в їхні права, закріплені у статтях 9 і 11. Тому Суд повинен визначити, чи відповідало це втручання вимогам пункту 2 цих статей, тобто, чи було воно «передбачене законом», чи мало одну або кілька легітимних цілей і чи було «необхідним у демократичному суспільстві» (див., серед багатьох інших джерел, згадане вище рішення у справі «*Церква Бессарабської митрополії та інші проти Молдови*», § 106).

84. Повноваження держави у цій сфері мають використовуватися обережно; винятки з принципу свободи об'єднання підлягають вузькому тлумаченню, і обмеження такої свободи можуть ґрунтуватися лише на переконливих і вагомих підставах. У зв'язку з цим Суд повторює свою позицію, яку він виклав у своїх рішеннях – у справі *Gorzelik* (згадане вище рішення у справі «*Gorzelik та інші проти Польщі*», 94-95) та у справі «*Релігійна громада Свідків Єгови у м. Москві проти Росії*» (*Jehovah's Witnesses of Moscow v. Russia*, № 302/02, § 100, від 10 червня 2010 року). Коли потребуються докази наявності вагомих підстав, тягар доведення покладається на Уряд-відповідач (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «*Vallianatos та інші проти Греції*» [ВП], №№ 29381/09 і 32684/09, § 85, ECHR 2013). Отже, саме Уряд має довести у справі, що розглядається, що для досягнення легітимних цілей, на які він посиляється, необхідно було позбавити вже визнані церкви можливості зберегти свій статус в частині, що стосується конфесійної діяльності, тобто сповідання релігії.

ii) Чи було втручання передбачене законом

85. Це питання не є предметом спору між сторонами. Суд переконався, що оскаржуване втручання було передбачене законом, а саме – законом про церкви від 2011 року.

iii) Легітимна мета

86. Уряд доводив, що, якщо оскаржуване втручання й мало місце, його можна вважати таким, що служило легітимним цілям – захисту прав і свобод інших осіб, а також охороні публічного порядку, як це передбачено пунктом 2 статті 9, адже воно полягало в тому, щоб ліквідувати організації, які, заявляючи про прагнення реалізовувати релігійні цілі, насправді намагаються лише отримувати матеріальну вигоду. Заявники оспорювали цю позицію.

Суд вважає, що втручання, про яке йдеться, можна вважати таким, що служило легітимній меті запобігання порушенням громадського порядку та злочинам, як це передбачено пунктом 2 статті 11, зокрема шляхом докладання зусиль з протидії шахрайській діяльності.

iv) Необхідність у демократичному суспільстві

α) Межі розсуду

87. Що стосується посилення Уряду на підхід, застосований Судом у справі «*Kimlya та інші проти Росії*» (§ 79, див. пункт 65 вище), згідно з яким з огляду на спірний характер вчення саєнтології необхідно було керуватися позицією національних органів влади з цього приводу, то Суд зазначає, що в тій справі було враховано відсутність європейського консенсусу, про яку свідчив той факт, що органи влади в різних країнах порушили справи проти представників цієї релігійної групи. На думку Суду, такі дії свідчили про реально існуючі розбіжності між офіційними позиціями щодо релігійного характеру вчення. Саме в такому конкретному контексті спірний характер заявленої релігії може вимагати надання державі широкої свободи розсуду в оцінці відповідного вчення.

88. Водночас Суд вважає, що такий підхід не можна автоматично застосовувати до ситуацій, коли питання полягає лише в тому, що релігійна громада не має статусу юридично визнаної повноцінної церкви в одній чи кількох європейських державах. Ця сама по собі відсутність очевидного консенсусу не може бути підставою для того, щоб такою самою мірою керуватися відповідною позицією національних органів влади, особливо, коли питання стосується організаційних засад визнання конфесій, вже визнаних за інших умов (які раніше були наділені статусом повноцінних церков), а не власне визнання певного набору спірних вчень як релігії. Інший підхід означав би, що нетрадиційні конфесії в якій-небудь країні можуть втратити захист з боку Конвенції по суті через те, що в інших країнах вони не мають статусу юридично визнаних церков. Тоді б гарантії статей 9 і 11 із забезпечення конфесіям належних організаційних форм можна було б вважати здебільшого ілюзорними.

89. Отже, Суд визнає, що, хоча в цій сфері держави користуються певним полем розсуду, це не може означати, що слід повністю керуватися позицією національних органів влади по відношенню до релігій та релігійних організацій; відповідні юридичні підходи, застосовувані у державах-членах, мають відповідати прецедентній практиці Суду і підлягати контролю з боку Суду.

β) Позитивні зобов'язання

90. Суд вважає, що держава має позитивне зобов'язання запровадити систему визнання релігійних громад, яка надає їм можливість отримати статус юридичних осіб. Така позиція є обґрунтованою також з точки зору визначення поняття релігії і релігійної діяльності. На думку Суду, визначення цих понять справляють безпосередній вплив на здійснення людиною свого права

на свободу релігії і спроможні призвести до обмеження такого права у разі невизнання, що її діяльність є релігійною. На думку Комітету Організації Об'єднаних Націй з прав людини (...), трактування таких понять не може бути таким, що зашкоджує нетрадиційним формам релігії, і Суд поділяє цю думку. Він повторює у зв'язку з цим, що, як визначено в його практиці, обов'язок держави з дотримання нейтралітету і безсторонності не сумісний з повноваженнями з визначення державою легітимності релігійних переконань (див. згадане вище рішення у справі *«Церква Бессарабської митрополії та інші проти Молдови»*, § 118 і 123, і згадане вище рішення у справі *«Hasan та Chaush проти Болгарії»*, § 62). Однак справа, що розглядається, не стосується визначення релігії як такої в угорському законодавстві.

91. Суд також вважає, що стаття 11, взята у поєднанні зі статтею 9, не гарантує релігійним організаціям права мати певний правовий статус. Статті 9 і 11 Конвенції лише вимагають від держави забезпечити, щоб релігійні громади мали можливість набути правосуб'єктність як суб'єкти цивільного права; вони не вимагають надання їм певного публічно-правового статусу.

92. Не можна допускати, щоб через відмінності у правовому статусі, якій надається релігійним громадам, прихильники відповідних релігій були представлені в не вигідному світлі в громадській думці, що чутливо реагує на офіційну оцінку, яку в суспільному житті держава дає релігії та й церкві, яка її втілює. У традиціях багатьох країн надання релігійній громаді статусу церкви та визнання її державою має ключове значення для її соціального становища, без чого її можуть вважати сумнівною сектою. Іншими словами, відмова релігійній громаді у визнанні як церкви може посилити упередження стосовно прихильників таких, здебільшого невеликих, громад, особливо якщо йдеться про релігії з новими або нетрадиційними вченнями.

93. Оцінюючи відмінності у правовому статусі релігійних громад та їх вплив на ставлення до громад у питаннях співпраці з державою (коли держава, діючи в межах свого поля розсуду, обирає конституційну модель співпраці), Суд також зазначає, що ці відмінності впливають на організацію громади і, отже, на релігійну практику, на індивідуальному і колективному рівнях. Насправді, релігійні об'єднання є не лише засобами реалізації індивідуальних релігійних цілей. Вони значною мірою забезпечують умови для індивідуального самовизначення і розвитку плюралізму в суспільстві. Гарантії, якими забезпечується право віруючих на свободу об'єднання, надають їм можливість діяти відповідно до колективних рішень при реалізації спільних проєктів, продиктованих спільними переконаннями.

94. Суд не може не зважити на можливість виникнення ситуації, в якій прихильники певної релігії відчуватимуть, що їх просто терплять (але особливо не вітають), якщо держава відмовиться визнати їхню релігійну організацію і надати їй підтримку, водночас надавши такі привілеї іншим конфесіям. Це пояснюється тим, що колективне відправлення релігійного культу у формі, продиктованій доктринами даної релігії, може мати надзвичайно важливе значення для безперешкодного здійснення права на свободу релігії. На думку Суду, така ситуація з усвідомленням неповноцінності позначається на свободі сповідувати свою релігію.

γ) Виключення заявників (релігійних громад) з реєстру

95. Суд зазначає, що прийняття закону про церкви від 2011 року одразу призвело до того, що організації-заявники, які раніше були наділені статусом повноцінних церков і мали право користуватися пільгами, отримувати субсидії та пожертвування, втратили цей статус і були, у кращому випадку, переведені до категорії організацій зі статусом об'єднань, здебільшого позбавлених таких можливостей. Щоправда, пізніше ухвалене Конституційним судом рішення номінально припинило зазначене втручання. Згідно з доводами Уряду, це повною мірою забезпечило satysfakciyu за завдану кривду; але заявники стверджували, що так і не змогли безперешкодно відновити свій колишній статус.

96. При оцінці цього втручання, що фактично означало виключення організацій-заявників з реєстру церков, слід зазначити, що раніше вони мали статус церков, визнаних органами влади Угорщини відповідно до законодавства, яке було чинним на момент приєднання Угорщини до системи Конвенції і залишалося застосовним до набрання чинності законом про церкви від 2011 року.

Крім того, визнаючи правомірне занепокоєння Уряду з приводу проблем, пов'язаних з великою кількістю церков, які існували в країні раніше (див. пункт 62 вище), Суд, однак, зазначає, що Уряд не продемонстрував, що за оцінками влади для вирішення цієї проблеми не було менш радикальних шляхів, таких як запровадження відповідного судового контролю або розпуск церков, які виявилися організаціями, загрузлими у зловживаннях.

97. Суд не може не зауважити, що результатом прийняття оскаржуваного закону стало позбавлення існуючих і діючих церков наявного у них правового статусу, що в деяких випадках призвело до серйозних наслідків як для їхнього матеріального становища, так і для їхньої репутції.

δ) Можливості перереєстрації організацій-заявників

98. Суд зазначає, що згідно з чинним в Угорщині законодавством у країні запроваджено дворівневу систему визнання церков. Ряд церков (так звані «офіційні церкви») мають повноцінний церковний статус, з огляду на який вони, зокрема, мають право користуватися пільгами, отримувати субсидії і пожертвування у вигляді податкових відрахувань на їхню користь. Що стосується решти релігійних об'єднань, то вони, хоча й можуть з серпня 2013 року безперешкодно користуватися назвою «церква», але перебувають у менш привілейованому становищі, адже мають зовсім обмежені можливості бути переведеними з цієї категорії до категорії офіційних церков. У справі, що розглядається, заявники, які в минулому були наділені статусом повноцінних церков, тепер належать до другої категорії і, відповідно, їхні права і матеріальні можливості сповідувати свою релігію є суттєво обмеженими як у порівнянні з правами і можливостями, які вони мали раніше, так і з тими, які мають нині офіційні церкви.

99. Суд бере до уваги аргументи Уряду, який, судячи з усього, привертає увагу, з одного боку, до того, що заявники мають реальну можливість домогтися надання їм статусу офіційних церков, а, з другого, до обґрунтованості умов надання такого статусу – зокрема, до об'єктивності критеріїв, які стосуються тривалості існування церкви, мінімальної кількості членів та відсутності загрози національній безпеці і за якими, зрештою, ухвалює рішення Парламент.

100. Що стосується дворівневої системи визнання церков, то Суд переконаний, що пов'язані з нею питання можуть як такі належати до питань, які держава вирішує в межах свого поля розсуду (див. рішення у справі *«Профспілка “Păstorul cel Bun” проти Румунії»* [ВП] № 2330/09, § 138, ECHR 2013 (витяги)). Тим не менш така система, як правило, обумовлена історико-конституційними традиціями країни, в якій вона запроваджена, а система державно-церковних відносин може вважатися сумісною з положеннями статті 9 Конвенції, якщо, зокрема, вона певною мірою відображає становище, яке існувало до ратифікації Конвенції Договірною державою (див. *«Darby проти Швеції»*, № 11581/85, доповідь Комісії від 9 травня 1989 року, § 45, серія А, № 187).

Наприклад, Суд раніше визнав, що додаткове фінансування потреб державної церкви з державного бюджету не було порушенням Конвенції, оскільки, зокрема, працівники державної церкви були державними службовцями і як такі мали права та обов'язки стосовно населення країни, а не лише стосовно своїх парафіян (див. ухвалу у справі *«Ásatrúarfélagið проти Ісландії»*, № 22897/08, § 34, від 18 вересня 2012 року). Взагалі Суд має додати, що хоча фінансування церков та надання їм інших матеріальних чи фінансових пільг не

суперечать Конвенції, така підтримка не повинна мати дискримінаційний або надмірний характер, тобто її обсяг не може бути явно непропорційним до обсягу підтримки, яку за аналогічну діяльність отримують у даному суспільстві інші організації.

101. Однак Суд вважає, що у справі, яка розглядається, Уряд не навів переконливих доказів на підтвердження того, що перелік офіційних церков, який міститься в додатку до чинного на сьогодні закону про церкви від 2011 року, повною мірою відображає історичну традицію Угорщини, адже він не включає зазначені релігійні громади (заявників) і може розглядатися як такий, що є відображенням становища, яке існувало ще в 1895 році (...), і водночас не враховує змін, що відбулися відтоді в історичному розвитку країни.

102. Суд зазначає, що ухвалення рішень про надання церквам статусу офіційних, належить до компетенції Парламенту – вищого політичного органу, який ухвалює такі рішення більшістю у дві третини голосів своїх членів. Венеціанська комісія зазначила, що наявність необхідних голосів, очевидно, залежить від результатів виборів (...). Отже, визнання церкви чи відмова їй у визнанні може залежати від політичних подій і розкладів. Така система неодмінно призводить до того, що обов'язок нейтралітету ігнорується і виникає ризик свавілля. Умови, за яких релігійні громади вимушені домагатися прихильності політичних партій, щоб заручитися їхніми голосами, суперечать принципу нейтралітету держави в цій сфері.

103. На думку Суду, немає підстав вимагати від заявників (релігійних громад) проходити процедуру, в якій не забезпечуються гарантії об'єктивної оцінки, притаманні справедливій процедурі, здійснюваній неополітичним органом. (...)

104. Незалежно від питання можливої політичної заангажованості процедури перереєстрації Суд встановив, що відмова в реєстрації через неподання інформації про основні засади релігії, може бути виправданою за конкретних обставин справи з огляду на необхідність з'ясування, чи становить конфесія, яка домагається офіційного визнання, якусь небезпеку для демократичного суспільства (див. ухвалу у справі «Духовне управління мусульман Республіки Молдова проти Молдови» (*Cârmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova v. Moldova*), № 12282/02, від 14 червня 2005 року). Однак у справі, що розглядається, Суд зазначає, що Уряд не дав жодних пояснень, чому необхідно було заново проводити перевірку вже діючих церков на предмет їхньої можливої небезпечності для суспільства і тим паче перевірку змісту їхніх вчень, що опосередковано вимагав закон про церкви від 2011 року (...). Уряд також не навів будь-яких доказів існування фактичної небезпеки з боку організацій-заявників (див. для порівняння згадане вище рішення у справі «Церква саєнтології м. Москви проти Росії», § 93). Суд

зазначає, що на час подій у справі заявники вже протягом кількох років законно здійснювали свою діяльність в Угорщині як релігійні громади. У розпорядженні Суду немає доказів того, що протягом зазначеного часу органи влади, щоб оспорити право заявників на існування, порушували будь-яке провадження, зокрема з посиланням на те, що їхня діяльність незаконна чи характеризується зловживаннями. Тому аргументи на обґрунтування вимоги проходження ними перереєстрації повинні були б бути досить вагомими і переконливими (див. згадане вище рішення у справі «Церква саєнтології м. Москви проти Росії», § 96, та згадане вище рішення у справі «Московське відділення Армії порятунку проти Росії», § 96). У справі, що розглядається, національні органи влади не навели таких аргументів.

105. Але, навіть припускаючи, що такі вагомі і переконливі аргументи існували, Суд не може не дійти висновку, що з огляду, зокрема, на політичний характер процедури, заявникам (релігійним громадам) не надали достатніх можливостей (див. згадане вище рішення у справі «Релігійна громада Свідків Єгови та інші проти Австрії», § 92) отримати той рівень юридичного визнання, якого вони домагалися.

є) Можливості для організацій-заявників користуватися матеріальними перевагами для сповідання своєї релігії і співпрацювати у цьому зв'язку з державою

106. Суд зауважує, що свобода сповідувати свою релігію або переконання за статтею 9 не означає, що організації-заявники чи їхні члени повинні мати право отримувати додаткове фінансування з державного бюджету (див. згадану вище ухвалу у справі «*Ásatrúarfélagið* проти Ісландії», § 31), але водночас зазначає, що субсидії, які надаються в різний спосіб різним релігійним громадам (і, таким чином, опосередковано – й різним конфесіям) потребують найсуворішого контролю (див., *mutatis mutandis*, згадане вище рішення у справі «*Gorzelik та інші проти Польщі*», § 95).

107. Суд вже визнав, що привілеї, які отримують релігійні громади, зокрема у сфері оподаткування, допомагають їм у реалізації релігійних цілей (див. рішення у справі «Об'єднання Свідків Єгови проти Франції» (*Association Les Témoins de Jéhovah v. France*), № 8916/05, §§ 49 і 52-53, від 30 червня 2011 року) і що, отже, згідно зі статтею 9 Конвенції органи державної влади зобов'язані при здійсненні своїх повноважень дотримуватися нейтралітету (див. згадане вище рішення у справі «Релігійна громада Свідків Єгови та інші проти Австрії», § 92), коли йдеться про виділення таких коштів і надання таких пільг. Якщо держава, виконуючи свої усвідомлені позитивні зобов'язання за статтями 9 і 11, добровільно вирішила надати релігійним організаціям право на субсидії та інші пільги – і тоді, відповідно, надане право

підпадатиме під ширшу сферу застосування цих статей Конвенції – вона не може допускати дискримінації при наданні таких пільг (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «*E.B. проти Франції*» [ВП], № 43546/02, §§ 48-49, від 22 січня 2008 року, і рішення у справі «*Союз церков “Слово життя” та інші проти Хорватії*» (*Savez crkava “Riječ života” and Others v. Croatia*), № 7798/08, § 58, від 9 грудня 2010 року). Так само, якщо держава вирішує скоротити або скасувати певні пільги для релігійних організацій, такі заходи також не можуть мати дискримінаційний характер.

108. На думку Суду, держава повинна мати значну свободу вибору при визначенні форм співпраці з різними релігійними громадами, особливо з огляду на значні відмінності між ними в частині організації, кількості членів та діяльності, яку вони здійснюють, керуючись відповідними вченнями. Особливо це стосується питання вибору державою партнерів, з якими вона має намір співпрацювати у певних видах діяльності. Зазначена вище прерогатива держави набуває ще більшої ваги, якщо йдеться про суспільні, соціальні завдання, вирішення яких беруть на себе релігійні громади, але які безпосередньо не пов’язані з їхнім духовним життям (тобто, не пов’язані, наприклад, з благодійною діяльністю, яку вони здійснюють, виходячи зі своїх релігійних обов’язків). У цьому контексті при налагодженні співпраці з релігійними громадами держави користуються певним полем розсуду. При цьому Суд бере до уваги конкретний контекст державно-церковних відносин в Угорщині і, зокрема, той факт, що після 1945 року до церков в Угорщині застосували заходи, внаслідок яких вони виявилися позбавленими своїх прав (...).

109. При виборі партнерів серед релігійних громад з метою залучення їх до виконання суспільно-значущих завдань держава не може допускати їх дискримінації. Обов’язок держави дотримуватися нейтралітету означає, що в разі, якщо держава обирає серед релігійних громад партнерів для співпраці, вона має керуватися при цьому очевидними критеріями, які стосуються, наприклад, їхніх матеріальних можливостей. Не можна допускати, щоб через відмінності, які держава встановила з релігійних мотивів у своїх підходах до релігійних громад у питаннях офіційного визнання, партнерства і субсидій, прихильники певної громади почували себе громадянами другого класу внаслідок меншої прихильності держави до їхньої громади.

110. Суд зауважує, що законодавство Угорщини передбачає для офіційних церков пільговий режим діяльності – зокрема, у сфері оподаткування та субсидій (...). Переваги, отримувані офіційними церквами, є суттєвими і допомагають їм у реалізації релігійних цілей завдяки їхній особливій організаційній формі.

111. На думку Суду, свобода розсуду, якою користуються держави при регулюванні своїх відносин з церквами, має включати можливість зміни таких пільг шляхом законодавчих заходів. Але така свобода розсуду не може бути настільки широкою, щоб призводити до порушення державою свого обов'язку з дотримання нейтралітету і безсторонності в цій сфері.

У справі, що розглядається, лише певні конфесії, включаючи заявників, виявилися позбавленими пільг (внаслідок виключення їх з реєстру церков та ненадання у зв'язку з цим статусу офіційних церков). Слід зазначити, що організації-заявники, судячи з усього, не спроможні задовольнити встановлені законодавцем сукупні критерії стосовно, зокрема, мінімальної кількості членів та мінімальної тривалості існування. Можна стверджувати, що ці критерії поставили заявників – деякі з яких є новими і/або невеликими громадами – у невідгідне становище на порушення вимог нейтралітету і безсторонності. Що стосується питання тривалості існування релігійних громад, то Суд погоджується з тим, що умова стосовно обґрунтованої мінімальної тривалості існування може бути необхідною, якщо йдеться про новостворені і невідомі релігійні групи. Але вона навряд чи є виправданою стосовно релігійних громад, які були створені одразу після закінчення комуністичного режиму в Угорщині, коли були скасовані обмеження щодо конфесійного життя, і які на даний час, скоріш за все, відомі компетентним органам, хоча й не відповідають критерію тривалості існування. У зв'язку з цим Суд бере до уваги позицію Венеціанської комісії про те, що вимоги щодо тривалості існування громади, про які йдеться, є надмірними (...).

112. Суд не бачить жодних ознак того, що заявникам перешкоджають займатися релігійною діяльністю як юридичним особам, тобто, як об'єднанням, статус яких забезпечує їм офіційну автономію по відношенню до держави. Проте згідно з чинним законодавством певні види релігійної діяльності, здійснювані церквами, недоступні релігійним об'єднанням, і ця обставина, на думку Суду, позначається на їхньому праві на свободу колективного віросповідання. Суд зауважує у зв'язку з цим, що у рішенні № 6/2013 (III. 1.) Конституційний суд визначив вісім привілеїв, навівши неповний їх перелік, які надаються лише церквам (...). Зокрема, лише офіційні церкви мають право отримувати від віруючих пожертви в розмірі одного відсотка від податку на їхні доходи, а також відповідні державні субсидії. Ці кошти спрямовуються на підтримку діяльності, пов'язаної з віросповіданням. Тому Суд визнає, що така диференціація не відповідає принципу державного нейтралітету і позбавлена об'єктивних підстав. Тягар такої дискримінації, здійснюваної без будь-яких об'єктивних і обґрунтованих підстав, відчувають на собі віруючі невеликих релігійних громад.

113. Суд додає у зв'язку з цим, що у разі, якщо держава, діючи відповідно до статей 9 і 11, на законних підставах вирішує зберегти систему, в якій держава має за Конституцією виявляти прихильність до певної релігії (див. згадану вище справу «*Darby проти Швеції*»), як це має місце в деяких європейських країнах, і якщо – на передбачених законом умовах у суспільних інтересах – державні пільги надаються лише певним релігійним організаціям, тоді як іншим вони недоступні, такі заходи мають здійснюватися на підставі обґрунтованих критеріїв, пов'язаних із забезпеченням інтересів суспільства (див., наприклад, згадане вище рішення у справі «*Ásatrúarfélagið проти Ісландії*»).

114. Виходячи з наведених вище міркувань, Суд вважає, що немає потреби розглядати питання можливої дискримінації при здійсненні заходів, які здебільшого пов'язані з релігійною практикою, а саме – заходів з утримання кладовищ, видання релігійних матеріалів та виробництва й реалізації предметів релігійного культу. Так само Суд не вважає за необхідне розглядати відмінності у можливостях проповідання релігії, працевлаштування або співробітництва з державою в суспільно-значущих галузях.

ζ) Висновок

115. Суд доходить висновку, що, повністю позбавивши заявників церковного статусу при запровадженні політично заангажованої процедури перереєстрації, правомірність якої як такої викликає сумнів, замість того, щоб застосувати менш жорсткі заходи, та, зрештою, поставившись до заявників інакше, ніж до офіційних церков, не лише в питанні можливостей співпраці, але також у питанні прав на пільги, призначені для підтримки діяльності, пов'язаної з віросповіданням, органи влади таким чином не виконали свого обов'язку з дотримання нейтралітету по відношенню до організацій-заявників. Оцінивши ці обставини як окремо, так і разом, Суд вважає, що їх достатньо для висновку про неможливість вважати оскаржуване втручання таким, що відповідає «нагальній суспільній потребі».

Отже, мало місце порушення статті 11, взятої у поєднанні зі статтею 9 Конвенції.

(...)

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

(...)

6. *Постановляє*, п'ятьма голосами проти двох, що мало місце порушення статті 11, взятої у поєднанні зі статтею 9 Конвенції;

(...)

Учинено англійською мовою і повідомлено письмово 8 квітня 2014 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Stanley Naismith
Секретар

Guido Raimondi
Голова

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додано окрему думку судді Spano, до якої приєднався суддя Raimondi.

G.R.A.
S.H.N.

Переклад окремої думки не здійснювався, але з цією думкою, викладеною англійською мовою, можна ознайомитися, звернувшись до електронної бази рішень Європейського Суду з прав людини (HUDOC), в якій оприлюднена офіційна оригінальна версія рішення, до якого вона додана.

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2014.

Офіційними мовами Європейського суду з прав людини є англійська та французька мови. Цей переклад було замовлено за підтримки Цільового фонду «Права людини» Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є зобов'язальним для Суду; також Суд не несе жодної відповідальності за його якість. Його можна завантажити з бази рішень Європейського суду з прав людини HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) або з будь-яких інших баз даних, в яких Суд його також розмістив. Його можна відтворювати в некомерційних цілях за умови, що будуть зазначені повна назва справи та посилання на авторське право і Цільовий фонд «Права людини». Для використання будь-якої частини цього перекладу в комерційних цілях слід звертатися за наступною адресою: publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2014.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int.